

GARAY ZSOLT*

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A KAUKÁZUSI ORSZÁGOK KAPCSOLATRENDSZERE

BEVEZETŐ

A kaukázusi országok és az Európai Unió kapcsolatrendszerének vizsgálata PhD-kutatásom tárgya. Első lépésben szeretnék összefoglaló képet nyújtani ennek az igen heterogén régióknak a történelmi, földrajzi, kulturális és gazdasági jellemzőiről. Ezért ez a dolgozat nem foglalkozik mélységében sem az EU és az érintett országok szerződéses kapcsolatrendszerével, sem a gazdasági kapcsolatok mélyreható elemzésével. Ezek a területek a kutatás következő lépcsőjét jelentik. Bár ezt a területet már feldolgoztam nem tárgyalom az integrációk elméleti összefüggéseit sem jelen dolgozatomban. Ennek területi és strukturális okai egyaránt vannak.

INTEGRÁCIÓS FOLYAMATOK A KAUKÁZUSI ORSZÁGOKBAN

¹A Szovjetunió felbomlásával, a dél-kaukázusi térségben három régi-új ország született: Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán. A három állam jelentős társadalmi, kulturális, vallási és gazdasági eltéréseket mutat. Csoportként történő kezelésük nagyfokú inhomogenitásuk miatt nehezebb, mint pl. a „visegrádi országok” esetében, történelmi és földrajzi okokból mégis kézenfekvő.

A kaukázusi országok integrációs folyamatait dominánsan meghatározta, hogy a XX. század első felében, ezek az országok az orosz–török nagyhatalmi vetélkedés határvidékén helyezkedtek el. Az oszmán birodalom felbomlásával, valamint a Szovjetunió megalakulásával, ennek a területnek a gazdasági és társadalmi fejlődését már egyértelműen Moszkva irányította. Az integráció minden dimenziójában

---

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Pénzügy Intézeti Tanszék, főiskolai adjunktus.

¹ Forrás: http://www.rostropovich.org/images/caucasus_map_v8.jpg

gyorsan és erőszakosan történt meg. A Szovjetunió belüli egységes jogrend és a központosított gazdaságpolitika gyorsan nagyfokú munkamegosztást eredményezett a tagköztársaságok között. A Szovjetunió felbomlásával, a kaukázusi országok integrációs alternatívái kibővültek. Azzal, hogy az Európai Unió európai országnak¹ ismerte el a térség három államát, lehetséges integrációs alternatívát nyitott a fejlett nyugat irányába is. Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy kulturális és vallási okokból Azerbajdzsán számára a regionális hatalmi szerepre törekvő Irán is alternatíva lehetne.

1. ábra
A dél-kaukázusi térség országai

ÖRMÉNYORSZÁG

Örményország rövid történelme

Örményország volt az első ország, ahol a negyedik század elején a kereszténység hivatalos vallássá vált. A függetlenség rövid időszakaitól eltekintve több birodalomnak is része volt. A római, a bizánci, az arab és az ottomán birodalom határozta meg ennek az apró országnak a fejlődését. A megszállások, különösen a török, gyakran

¹ Európát Ázsiától az Ural hegység, az Ural folyó, a Kaszpi-tenger és a Kaukázus választja el. Ebből következően földrajzi értelemben a dél-kaukázusi országok Ázsiában helyezkednek el. Érdekességként említeném meg, hogy a dominánsan ázsiai országnak tekintett Törökország, ezen országcsoporthoz nyugati szomszédja!

jártak együtt népirtásokkal. Az ország keleti része 1828-ban került át az ottománok ellenőrzése alól az orosz cárok felügyelete alá. 1918-ban ugyan Örményország deklaráta függetlenségét, de két évvel később, a vörös hadsereg bevonulását követően, az ország a Szovjetunió részévé vált.

A többségében örmények lakta Hegyi Karabah (Nagorno-Karabakh) ekkor került moszkvai döntés eredményeként Azerbajdzsánhoz. A területért folytatott küzdelem 1988-ban lángolt fel ismét. A két ország 1991-es, Szovjetunióból való kilépését követően 1994-ben háborúba kezdett egymással a terület birtoklásáért. Az örmény csapatok a vitatott területen kívül más, stratégiaileg fontos azeri területeket is megszálltak. A konfliktus hatására Törökország lezárta határait Örményország irányában és gazdasági blokádot vezetett be, noha valószínűtlen volt, hogy az alig 3 milliós népességű, gazdaságilag fejletlen keleti szomszéd katonai eszközöket próbált volna alkalmazni a NATO-tag nyugati szomszédal szemben azért, hogy visszaszerezze a történelmi Örményország nyugati részét. A két ország viszonya inkább történelmi okokkal terhelt, hiszen Törökország mind a mai napig hivatalosan tagadja az örmény népirtás tényét, melynek során a török állam 1915 és 1917 között mintegy másfél millió örmény származású polgárát mészárolta le.

Földrajzi és természeti jellemzők és a népesség

Az ország földrajzi értelemben Délnyugat-Ázsiában található, a Kaukázustól délre. Területe 29 800 négyzetkilométer, hazánk területének mintegy harmada. Területén belül található a Nahicsevan enkláve, amely Azerbajdzsán része. Az ország tengerparttal nem rendelkezik, szomszédai, a már említett Törökország és Azerbajdzsán mellett Grúzia és Irán. Területén a Kaukázus déli láncaihoz tartozó hegyek és az Örmény-felföld osztozik. Éghajlata kontinentális-hegyvidéki. Legmagasabb pontja 4090 méter. Az ország területének kevesebb mint 20%-a alkalmas mezőgazdasági termelésre, 2%-át állandó hó takarja.

Legfontosabb ásványkincsei a rézérc, a molibdén, a cink, a bauxit és némi arany. Területe erősen szennyezett. Komoly környezeti károkat okoz az 1990-es évek óta tartó erdőirtás, amely az energiaellátás problémái miatt általánosan jellemző.

Örményország népessége közel három millió. (2 972 000 fő 2007-ben) Bár a születések és halálozások aránya alapján a népesség enyhén növekedne, az erőteljes kivándorlás hatására folyamatosan csökken. A népesség etnikai összetétele alapján gyakorlatilag homogénnek tekinthető, 98%-ban örmény. Egy százalékot meghaladó kisebbséget mindössze a kurdok alkotnak (1,3%). A vallási megoszlás követi az etnikai összetételt. A 95%-os többséget alkotó örmény kereszténység mellett a népesség 4%-a más keresztény egyházakhoz tartozik.

Politika és gazdaság

Az ország területe 11 közigazgatási egységre tagozódik, fővárosa Jereván. Politikai struktúrája elnöki rendszerű, ötéves választási ciklusokkal. Az államfő 1998 óta ROBERT KOCHARIAN. A legközelebbi választások előre láthatóan 2008-ban lesznek. Parlamentjében 131 képviselő foglal helyet. Parlamenti választásokat 4 évente tartá-

nak, legközelebb 2011 tavaszán. Örményország valamennyi fontosabb nemzetközi szervezetnek tagja¹.

A szovjet idők tervgazdasága akkoriban relatíve modern ipart alakított ki. Az ipar termelését a gép-, textilipar, valamint egyéb feldolgozott termékek jellemezték. A Szovjetunióon belül ezeket a termékeket cserélte nyersanyagokra és energiahordozókra. Az elavult ipari üzemek privatizációja lassan halad, de az aktuális kormány a felgyorsítását tervezi. Mezőgazdaságát a szovjet típusú nagyüzemek szétesését követően, apró parcellákon folytatott családi termelés jellemzi. Az ország mezőgazdasági importfüggőségének csökkentéséhez szerkezeti átalakítás és jelentős tőkebefektetés lenne szükséges. Az ország gazdasági hanyatlása a Szovjetunió széteséséhez és az Azerbajdzsánnal folytatott véres háborúhoz egyaránt kötődik. Az ásványkincsekben szegény ország az IMF pénzügyi segítségével gazdasági liberalizációt hajtott végre 1994-től, melynek eredményeként 2005-től a gazdaság növekedési rátája igen gyors. Sikerült megfékezni az inflációt és stabilizálni a nemzeti fizetőeszközt, a dramot. A gazdasági növekedés ellenére az örmény munkanélküliségi ráta még mindig magas. A 90-es évek krónikus energiaháánya ugyan már a múlté, de az ország továbbra is nettó energiainportőr. Az Iránból érkező gáz szállítására 2007-ben készült el a vezeték.

A gazdasági kapcsolatok Oroszországgal továbbra is igen szorosak, különösen az energia szektorban. A 2002-ben privatizált elektromos hálózat is orosz kézben van. A nyomasztó árforgalmi passzívum finanszírozását, a külföldön dolgozó örmények hazautalásai mellett nemzetközi segélyek és a külföldi tőkebefektetések finanszírozzák. Az ipari befektetések és az ingatlan beruházások hatására 2007-re a GDP bővülése várhatóan meghaladja a 10%-ot. 2006-ban az akkor 13,4%-os növekedés hatására az örmény nemzeti össztermék 6,6 milliárd USD volt. (Vásárlóerő paritáson számolva 16,94 milliárd USD.)

Bár az 1,2 millió foglalkoztatott 45%-a a mezőgazdaságban dolgozik, itt mindössze a GDP 17,7%-át állítják elő. Az iparban az összes foglalkoztatott 25%-a az nemzeti össztermék 42%-át termeli meg, míg a szolgáltatási szektor hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez 2006-ban 40,3%-v volt, és a munkavállalók 30%-ának nyújtott megélhetést. A munkanélküliségi ráta 7,4%, miközben a szegénységi küszöb alatt a népesség több, mint harmada él.

A mezőgazdaság legfontosabb terményei a gyümölcsök (ezen belül elsősorban a szőlő) és a zöldségek. Fontos szerepet tölt be ebben a szektorban a haszonállatok tartása is. Az örmény ipar legjelentősebb termékei: a csiszolt gyémánt, a fém megmunkáló eszközök, kohászati berendezések, elektromos eszközök, abroncsok, kötöttáru, cipők, selyem termékek, teherautók, hangszerek, ékszer és a szoftverfejlesztés.

Az ország legfontosabb exportcikkei: a gyémánt, az ásványi anyagok, élelmiszerek és az (elektromos) energia. Legjelentősebb piaca az Európai Unió, ezen belül Németország, Hollandia, Belgium. Említésre méltó még az ország exportjában Oroszország (12,6%), Izrael (6,8%), az Egyesült Államok (5,8%), Svájc (5,3%), Grúzia (4,9%) és Irán (4,7%). 2006-ban az export összértéke alig érzékelhetően haladta meg az 1 milliárd dolláros szintet (1,056 Mrd USD)

---

¹ ACCT (megfigyelő), AsDB, BSEC, CE, CIS, CSTO, EAEC (megfigyelő), EAPC, EBRD, FAO, GCTU, IAEA, IBRD, ICAO, ICCT (aláíró), ICRM, IDA, IFAD, IFC, IFRCS, ILO, IMF, Interpol, IOC, IOM, IPU, ISO, ITSO, ITU, MIGA, NAM (megfigyelő), OAS (megfigyelő), OIF (megfigyelő), OPCW, OSCE, PFP, UN, UNCTAD, UNESCO, UNIDO, UNWTO, UPU, WCO, WFTU, WHO, WIPO, WMO, WTO.

Örményország elsősorban földgázt, kőolajat, dohányt, élelmiszert és gyémántot importál. Az importpartnerek közül kiemelkedik Oroszország és az EU, amelyek a teljes behozatal mintegy felét adják. Említésre méltó részarányal rendelkezik ezen a területen még Ukrajna (7,2%), Türkmenisztán (6,5%), Irán (5,2%), Izrael (4,4%) és az Egyesült Államok (4,1%).

AZERBAJDZSÁN

Azerbajdzsán rövid története és földrajzi jellemzői, népessége

Azerbajdzsán népessége türk eredetű és többségében síita muszlim vallású. Az ország történelme során mindössze 1918-tól 1920-ig, majd a Szovjetunió szétesését követően volt független. Az ország 1991-ben áttért a cirill betűs írásmódról a latin betűk használatára. Az átállásban török nyelvészek segítettek, átadva tapasztalataikat az átállással és az írásmóddal kapcsolatban. Az együttműködés alapját a közös türk nyelvi gyökerek adták¹. 1994-ben háborúba keveredett Örményországgal Hegyi Karabah birtoklásáért. A fegyveres konfliktus során elveszítette nem csak ezt a többségében örmények lakta enklávé, de összességében területének 16%-át. A háború miatt 600 000 azeri menekült az ország keleti részébe.

Kapcsolatrendszere szomszédaival igen összetett. Oroszország egyértelműen versenytárs az európai piacokért folytatott küzdelemben. A nagy északi szomszéd ellenérdekelt az azeri kőolaj- és földgázexport jelentős növelésében. Különösen a gázszállítások kérdése vált súlyponttá. A gáz legolcsóbban vezetéken szállítható. Az orosz gázvezetékek konkurense lesz a tervezett, Tbilisziig már elkészült cső. Másrészről mind a mai napig vitatottak a pontos határok a Kaszpi tengeren, ahol a legjelentősebb gázmezők találhatóak.

Ez a kérdés komoly feszültséget okoz déli szomszédjával, Iránnal való kapcsolataiban is. Irán légierije már többször is megsértette az azeri légtér. Pedig jelentős kulturális és etnikai kapcsolatok vannak a két ország között. Irán mellett Azerbajdzsán az egyike a síita többségű országoknak. Irán népességének mintegy negyede azeri nemzetiségű, így ott közel kétszer annyi azeri él, mint Azerbajdzsánban. Érdeemes figyelembe venni ugyanakkor, hogy a szekuláris azeri állam jó kapcsolatokat tart fenn az Egyesült Államokkal, amit a teokratikus iráni vezetés nem néz jó szemmel. Örményországgal gyakorlatilag nincsenek diplomáciai kapcsolatai. Az „örmény agresszió” és az azóta is megszállt területek kérdése mind a mai napig komoly feszültséget okoz a két ország viszonyában. Szomszédai közül talán Grúziával a legki-egyensúlyozottabb a kapcsolata.

Az ország Délnyugat-Ázsiában, a Kaukázustól délre, a Kaszpi tenger nyugati partján terül el. Területe 86 600 négyzetkilométer, azaz hazánknál alig valamivel kisebb. A nahicseváni országrész nem áll közvetlen kapcsolatban Azerbajdzsán fő területével. Szomszédai Oroszország, Grúzia, Örményország és Irán.

Éghajlata száraz-félszáraz sztyeppe. A nagy kiterjedésű, többségében tengerszint alatti alföldi jellegű területét északon és nyugaton a Kaukázus láncai zárják. Legmélyebb pontja 28 méterrel található a tenger szintje alatt, míg a legmagasabb hegycsúcs 4485 méter magas.

---

¹ <http://www.nol.hu/cikk/11711/2007-10-14>

Természeti erőforrásai közül a legjelentősebb a kőolaj és a földgáz. Jelentősnek mondható még a vasérc, a bauxit és az egyéb fémek kitermelése. Mezőgazdasági termelésre területének ötöde használható. A kőolaj-kitermelés és a háború következményeként a természeti környezet erősen károsodott.

Azerbajdzsán népessége 8 120 000 fő. A születések, halálozások aránya annak ellenére növekvő populációt eredményez, hogy jelentős a kivándorlás. A népesség, az 1999-es népszámlálás adatai alapján 90,6%-ban azeri, 1%-nál nagyobb kisebbséget képeznek a dagestániak, az oroszok és az örmények. A domináns muszlim vallás mellett 2-2% körül képviselteti magát az orosz és az örmény kereszténység is.

Politikai, gazdasági jellemzők

Azerbajdzsán elnöki rendszerű köztársaság, ötéves mandátummal. Elnöke ILHAM ALIYEV. A következő választás 2008-ban esedékes. Parlamentjében 125 képviselő, szintén ötéves ciklusban kerül újraválasztásra. Az ország 59 közigazgatási egységből áll. Azerbajdzsán szinte minden fontosabb nemzetközi szervezetnek tagja, bár itt meg kell említeni, hogy teljes jogú WTO-tagságot még nem nyert, pusztán megfigyelői státusszal rendelkezik¹.

Az ország belpolitikai helyzete stabil, de megfigyelők szerint demokratikusnak csak korlátozottan nevezhető. ILHAM ALIYEV elnök hatalmát 2003-ban apjától vette át és 2005-ben az EU és az Egyesült Államok által is szabályosnak elismert választásokon ismételten megerősítette azt. A 125 fős parlamentben az elnök pártja 65 mandátumot szerzett, de számíthat még a 41 független képviselő támogatására is. A legnagyobb ellenzéki tömörülés mindössze 6 főt küldhet a törvényhozásba². Az országot sokak szerint a korrupció és az elnöki hatalommal való visszaélés jellemzi. Sokan vitatják a választások tisztaságát és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása sem erőssége az ország vezetésének. Pl. egy ellenzéki azeri újságíró „a fegyveres erők becsmérése” vádjával 30 hónap börtönre ítélték 2007 tavaszán³, de ide tartozik a helyi olajoligarcha ALIYEV-testvérek⁴ koncepciósnak tűnő pere is.

Azerbajdzsán elsődleges exportcikke a kőolaj. A Szovjetunió szétesése után a kitermelés jelentősen csökkent, de 1997-től ismét növekedésnek indult. Ebben nagy szerepet kaptak a külföldi multinacionális társaságok, amelyek jelentős összegeket (60 Mrd USD) fektettek az azeri olajiparba. A kitermelés mára eléri a napi egy millió hordót, amely a négy milliárd dolláros befektetéssel megépült olajvezetéken jut el Bakuból Törökország földközi-tengeri kikötőjébe, Ceyhanba. Előre láthatóan az olajkitermelésből származó jövedelmek megduplázzák Azerbajdzsán jelenlegi GDP-jét. Az ország hasonló gondokkal küzd, mint szomszédai. A tervutasításos rendszerről, a piacgazdaságra való átállás itt sem megy könnyen, noha az olajjövedelmek legalább finanszírozási oldalról könnyebbé teszik a váltást. Azerbajdzsán csak napjainkban kezdett lassú strukturális reformokba. Fontos lenne, hogy a külföldi működő tőke ne csak az olaj- és gázszektorba áramoljon, hiszen ez az olajáraknak kiszolgáltatott egyoldalú függőséget

¹ AsDB, BSEC, CE, CIS, EAPC, EBRD, ECO, FAO, GCTU, GUAM, IAEA, IBRD, ICAO, ICRM, IDA, IDB, IFAD, IFC, IFRCS, ILO, IMF, IMO, Interpol, IOC, IOM, IPU, ISO, ITSO, ITU, ITUC, MIGA, NAM (megfigyelő), OAS (megfigyelő), OIC, OPCW, OSCE, PFP, SECI (megfigyelő), UN, UNCTAD, UNESCO, UNIDO, UNWTO, UPU, WCO, WFTU, WHO, WIPO, WMO, WTO (megfigyelő).

² <http://www.nol.hu/cikk/383341/2007-10-14>

³ <http://www.nol.hu/cikk/443961/2007-10-14>

⁴ Nem rokonai az azonos vezetéknévű elnöknek.

eredményez. Az Oroszországgal folytatott kereskedelmi kapcsolatok folyamatosan gyengülnek, miközben az Európai Unió és Törökország szerepe nő.

Azerbajdzsán GDP-je folyó áron 14,25 Mrd USD, vásárlóerő paritáson 59,71 Mrd. Nem elhanyagolható tény ugyanakkor, hogy az össznemzeti termék 2006-ban 34,5%-kal (!) bővült. Ha eltekintünk a magas olajárak generálta gyors növekedéstől, akkor egy igen fejletlen gazdaság képe bontakozik ki előttünk. Az 5,2 millió foglalkoztatott több, mint 40%-a még mindig a mezőgazdaságból él. Az iparban mindössze 7%, míg a szolgáltatási szektorban 52% dolgozik. 2002-ben a népesség fele (49%) élt a szegénységi küszöb alatt, noha a hivatalos munkanélküliségi ráta irigylésre méltóan alacsony, mindössze 1,2%.

A legfontosabb exporttermék, a kőolaj és a földgáz. Részesedésük a teljes kivitelből 90%. Ezen kívül gépeket, gyapjút és némi élelmiszert exportál az ország. Az Európai Uniótól kívül érzékelhető exportot az ország csak az Egyesült Államok irányába folytat (7,6%).

GRÚZIA

Grúzia története és földrajzi jellemzői

Grúzia területe ősidők óta lakott. Az első században került római befolyás alá, a kereszténység 330 óta államvallás. A perzsa, arab és török megszállást követően, a XI.-XIII. század Grúzia aranykora volt, melyet a tatár invázió zárt le 1236-ban. Ezt követően váltakozva az ottomán és a perzsa birodalom formálta az ország történelmét. Oroszország a XIX. században foglalta el Grúziát. A cári birodalom átmeneti meggyengülésével 1918-tól 1921-ig független állam, majd a Szovjetunió része lett annak felbomlásáig, 1991-ig. Az 1995-től elnöki hatalmat gyakorló volt szovjet külügyminiszter EDUARD SHEVARDNAZET 2003-ban tüntetések sorozata kényszerítette a hatalomból való távozásra. Utódja, a 2004-ben megválasztott MIKHEIL SAAKASHVILI.

Az ország területi integritását a kormány nem képes fenntartani. Két szakadár terület, Abházia és Dél-Oszétia 1993 óta független. Az Oroszország által támogatott két területen orosz békefenntartó erők állomásoznak. Az elszakadási törekvéseket Moszkva hivatalosan is támogatja. Abházia képviselője például nagyköveti rangot kapott. Az orosz-grúz viszony napjainkban is igen feszült. A kémkedéssel és terrorizmussal vádolt orosz tisztek letartóztatását követően, Moszkva gazdasági szankciókkal sújtotta Grúziát. Komoly problémát okoz, hogy az orosz vezetés átutalási tilalmat rendelt el, pedig a grúz gazdaság finanszírozásában jelentős szerepet játszanak az északi szomszédnál dolgozó vendégmunkások hazautalásai. Ez a tétel hivatalos adatok szerint 320 M USD, de becslések szerint elérheti az évi 2 Mrd USD-t is.

A grúz bort és ásványvizet szintén kitiltották az orosz piacról és felmerült az energiaszállítások leállításának lehetősége is. Moszkva leállította a vízumok kiadását grúz állampolgárok részére¹.

Grúzia Délnyugat-Ázsiában, a Fekete-tenger keleti partján fekszik. Területe 69 700 km², hazánknál valamivel kisebb. Szomszédai északon Oroszország, keleten Azerbajdzsán, délen Örményország és Törökország. Éghajlata kellemes, mediterrán jellegű, főként a tengerpart közelében. Az országot északon és délen egyaránt a Kaukázus egy-egy hegylánca határolja. Legmagasabb pontja 5201 méter.

---

¹ <http://www.nol.hu/cikk/419419/> 2007-10-14

Természeti erőforrásai közül a legfontosabbak a fakitermelés, a vízi energia, a magnézium-, vas-, és rézérc. Rendelkezik továbbá némi kőszénnel és kőolajjal is. A megművelhető földterület nagysága az ország területének mindössze egy tizede.

Népessége 4 646 000 fő. Bár a születések meghaladják az elhalalozásokat, a migrációs egyenleg jelentős passzívuma miatt az ország népessége csökken. Az ország etnikai összetételében meghatározó a grúzok aránya (83,8%). Egy százalékot meghaladó kisebbséget alkotnak az azeriek, az örmények és az oroszok. A lakosság összetételének megfelelően, a legjelentősebb vallás az ortodox kereszténység (83,9%). A közel tíz százalékos muszlim közösség mellett, a népesség négy százalékát tömörítő örmény–grúz kereszténység érdemel említést.

Grúzia elnöki rendszerű köztársaság. Elnökét és parlamentjét öt évre választják. Fővárosa Tbiliszi. Az országot kilenc közigazgatási egység alkotja¹.

A grúz gazdaság

A grúz mezőgazdaság legfontosabb termékei, a gyümölcsök, citrusfélék, az alkoholos és nem alkoholos italok. Nagy jelentőséggel bír az ország számára a rézvagyonon alapuló kohászat, valamint a gépek és vegyszerek előállítás. Grúzia jelentős részben importból fedezi energiaigényét, noha hatalmas vízi energia készletei vannak.

Grúziában 2000 óta a gazdaság ismét növekszik és sikerült megfékezni az inflációt is. Folyamatos problémát jelent ugyanakkor, hogy az állam nem képes behajtani csak az adó mintegy 60%-át. A gazdasági reform azonban sikeresnek tűnik. Nagy jelentőséggel bír az ország számára, hogy keresztül halad rajta a Baku–Cayhan olajvezeték. Nem csak a tranzitdíjak jelentenek fontos bevételt, de biztosítja az ország függőségének csökkenését az orosz szállításoktól. Hasonlóan stratégiai fontosságú, az egyelőre Bakutól Tbilisziig húzódó gázvezeték, mely a tervek szerint Törökországon keresztül juttatná Európába az azeri gázt.

Grúzia GDP-je 2006-ban 5,301 Mrd USD volt, (vásárlóerő paritáson 18,16 Mrd USD,) míg az össznemzeti termék bővülése közel 10% (9,4%). A nemzeti jövedelem legfőbb forrását a szolgáltatások adják (54,8%), míg az ipar és a mezőgazdaság 28%-kal és 18%-kal járul hozzá. A legnagyobb foglalkoztató a mezőgazdaság. A munkanélküliség meghaladja a 10%-ot és a népesség mintegy fele él a szegénységi küszöb alatt.

Grúzia 1,761 Mrd dolláros export mellett 3,32 Mrd USD importot bonyolított 2006-ban. Legfontosabb exportcikkei, a fémhulladék, gépek, vegyi anyagok. Jelentős továbbá az üzemanyag reexport és a mezőgazdasági kivitel. Elsősorban környezetébe szállít. Legfontosabb piacai: Törökország, Azerbajdzsán, Örményország, Türkmenisztán, továbbá Bulgária, Egyesült Államok, Ukrajna, Kanada és Németország.

Elsősorban üzemanyagot, gépeket és alkatrészeket, szállító eszközöket, élelmiszert és gyógyszereket importál. Oroszország még mindig az egyes számú importpartner, de Törökország, Németország, Ukrajna és Azerbajdzsán jelentősége gyorsan növekszik. Valószínű, hogy az orosz–grúz viszály eredményeként északi szomszédjával kereskedelmi kapcsolatai a jövőben még alacsonyabb szinten fognak stabilizálódni.

---

¹ Nemzetközi jogi értelemben ide tartozik továbbá Abházia és Dél-Oszétia.

AZ EU ÉS A DÉL-KAUKÁZUSI ORSZÁGOK¹

Kereskedelem

Az EU és a Dél-Kaukázus országainak kereskedelme dinamikusan fejlődött az elmúlt években. Valamennyi érintett ország legfőbb kereskedelmi partnerévé az Unió vált, noha a kétoldalú áruforgalom kevésbé diverzifikált, főként a partner országok exportja tekintetében.

2006-ban az EU és a három ország kereskedelmi forgalma 9,23 Mrd EUR volt, ami az EU külső kereskedelmi forgalmának mindössze 0,34%-a. A térségben mind az export, mint az import vonatkozásában Azerbajdzsán az EU legfontosabb kereskedelmi partnere és a három ország közül az egyetlen, amely kereskedelmi aktivitomot tud felmutatni. Ez annak tudható be, hogy jelentős szénhidrogén készlettel és exporttal rendelkezik, így az import finanszírozása is könnyebb ebben az esetben. Az EU kereskedelmi mérlege, döntően az Azerbajdzsánnal folytatott áruforgalomnak köszönhetően, 2006-ban három milliárd eurót kissé meghaladó passzívummal zárt.

A korábbi évekhez hasonlóan 2006-ban is az Unió főként gépeket és szállító eszközöket szállított a térségbe, míg az import oldalon a szénhidrogének dominanciája jellemző. Az azeri export 93%-a, a grúz kivitel 60%-a tarozik ide. Fontosabb exportcikkek még a térségnek az EU irányába, a grúz export mintegy ötödét kitevő mezőgazdasági termékek. Örményország elsősorban alacsony feldolgozottságú fémtermékek (60%) valamint gyöngy és drágakő kivitelben (25%) tűnik ki.

A kereskedelem kereteit az 1999. július 1-én életbe lépett Partnerségi és Együttműködési Megállapodás (PCA) adja meg, amely garantálja a partnereknek az MFN státuszt. A PCA szintén nagy figyelmet fordít az EU-jog átültetésére, különösen a kereskedelmet leginkább érintő területeken: ipari szabványok, szellemi tulajdon és közbeszerzés. Mindhárom országot segíti az EU új GSP-je, amely 2006-ban lépett életbe. Örményország és Azerbajdzsán esetében az általános rendelkezések irányadóak, míg Grúzia a továbbfejlesztett GSP+ rendelkezéseit alkalmazhatja, amely még előnyösebb piacra jutást biztosít számára. Az EU speciális szektorális megállapodást egyetlen érintett országgal sem kötött.

Európai Szomszédság Politika (ENP) akcióterve

Az ENP akciótervét hivatalosan 2006 novemberében fogadták el a három érintett ország esetében és végrehajtásuk azonnal el is kezdődött. Az akcióterv két fontos területet ölel fel:

- 1) piacgazdasági reformok,
- 2) az EU joganyagának átvétele a fontosabb kereskedelmi területeken.

Mindhárom akcióterv közös jellemzője, hogy fejleszteni kívánják a kereskedelmi együttműködést, egy jövőbeli szabadkereskedelmi megállapodás elérése érdekében. (Azerbajdzsán esetében ennek még előfeltétele lesz a WTO-tagság².) Ennek érdekében a Bizottság megvalósíthatósági tanulmányt készít 2008 tavaszáig, amely felméri a regionális kereskedelmi és gazdasági integráció lehetőségeit.

---

¹ http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/caucasus/index_en.htm

² Grúzia és Örményország az elmúlt években elnyerte a WTO tagságot, míg Azerbajdzsán felvételi eljárása folyamatban van.

2007-ig az EU elsődleges eszköze a pénzügyi támogatásokra a TACIS volt. A PCA-k életbe lépése nagyobb segítséget ígér a három kaukázusi országnak, a kétoldalú megállapodásokban rögzített területeken. Az ENPI (European Neighbourhood Policy Instrument) mint új eszköz, magába olvasztja a korábbi TACIS, MEDA és CARDS programokat. Az ENPI keretében az EU déli és keleti szomszédai 14,9 milliárd euró forráshoz juthatnak a 2007–2013 időszakban.

Az EU soha sem alkalmazott védelmi eszközöket kereskedelempolitikájában a dél-kaukázusi országokkal szemben. Grúzia és Örményország elnyerte az EU-tól az „átmeneti gazdaság” státuszt, amely sok esetben kedvezőbb feltételeket jelen számukra, mint például az antidömping eljárások során. Örményország 2005-ben kérte, hogy az Európai Unió adja meg számára a piacgazdasági státuszt (MES). A kérdés jelenleg tárgyalás alatt áll.

A dél-kaukázusi országok, ezen belül elsősorban Azerbajdzsán kiemelkedő fontosságú az Európai Unió számára abban, hogy diverzifikálhassa szénhidrogén beszerzését. Ezért az EU támogatja a transz-kaszipi és a transz-fekete tengeri energia korridor kialakítását. A Baku–Tbiliszi–Ceyhan olajvezetéken keresztül Azerbajdzsán már most fontos olajszállító, illetve Grúzia jelentős tranzit ország.

Az EU örmény kereskedelem¹

Az Európai Unió és Örményország kereskedelmi kapcsolatai gyorsan fejlődtek az elmúlt években, így az EU az ország elsősorú kereskedelmi partnerévé vált 35,1%-os részesedésével. A kétoldalú áruforgalom jelentős EU aktívumot mutat. Ez alól kivételt csak a 2005-ös év képez. Az Unió számára Örményország nem meghatározó kereskedelmi partner. Az EU exportjának 0,04%-a, míg teljes importjának 0,02%-a realizálódik ebben az irányban. Az örmény export jelentős szórás mellett 18,6%-kal nőtt 2002 és 2006 között, míg az Unióból származó import dinamikája évi átlagban 15,3%-os volt. Ezekkel az értékekkel Örményország mindössze az EU 108. legfontosabb import-, és 107. legfontosabb exportpartnere.

Az örmény export szerkezete nem tekinthető jól diverzifikáltnak, bár többségében feldolgozott termékeket szállít az EU-ba. A kivétel sebezhetősége és esetlegessége jól nyomon követhető az exportdinamika változásának vizsgálatával.

Ha eltekintünk a 2004-es év adataitól, jól látszik, hogy a kivitel legjelentősebb tétele általában a textilipari termékekhez köthető. Hasonlóan stabil és fontos kiviteli cikkek továbbá a mezőgazdasági termékek.

Az örmény gazdaság számára meghatározó és egyre jelentősebb az Európai Unió mint külkereskedelmi partner. Míg az ország külkereskedelmi forgalma 2002 és 2006 között átlagosan 9,5%-kal bővült, addig az Unióval folytatott áruforgalmi kapcsolat 12,1%-os átlagos éves dinamikát mutatott.

Azerbajdzsán és az EU kereskedelmi kapcsolatai²

A dél-kaukázusi térség országai közül Azerbajdzsán tekinthető az EU legfontosabb kereskedelmi partnerének és az egyetlen országnak, amely tartós külkereskedelmi aktívumot képes felmutatni az Unióval szemben. Ennek elsődleges oka, hogy az ország egyre jelentősebb szerepet vállal Európa szénhidrogén-ellátásában. A ke-

---

¹ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf 2007-10-15

² http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf 2007-10-15

reskedelmi kapcsolatok dinamikus fejlődése dominánsan az azeri olajexporton alapul. Az energiaárak növekedése, valamint az Unió azon célja, hogy diverzifikálja beszerzési forrásait, az azeri kivitel gyors bővülését eredményezte.

Bár 2006-ban az Azerbajdzsánnal folytatott kereskedelem az EU teljes importjának mindössze 0,37%-át, exportjának pedig 0,17%-át ölelte csak fel, 2002 és 2006 között az EU 25-ök importja átlagosan évi 41,3%-kal bővült ebben a relációban, míg a kivitel dinamikája 36,6%-os volt. Az azeri külkereskedelem több mint 50%-a az Európai Unió országaival realizálódik.

Az azeri export termékösszetétele gyakorlatilag szinte homogénnek tekinthető. A kivitel több mint 90%-a az energiahordozók, ezen belül a kőolaj exportjához kötődik. Ha az azeri földgázt is sikerül csővezetéken az EU-ba juttatni, akkor ez az arány közeledni fog a 100%-hoz. Az egyetlen termékre épülő azerbajdzsáni export sérülékennyé teszi az országot az olajár ingadozása esetén, ezért egy jobban diverzifikált exportszerkezet elérése kívánatos lenne.

Az EU grúz kereskedelem¹

Az EU–grúz kereskedelem az elmúlt években dinamikusan fejlődött. A kétoldalú forgalom jellemzője a tartósnak nevezhető grúz passzívum, valamint a grúz export alacsony diverzifikáltsága. Grúzia részesedése az Európai Unió külkereskedelmi forgalmában igen alacsony. Az EU 25-ök 2006-os importjának mindössze 0,03%-a származott innen. Az Unió exportpiacai között sem bír kiemelkedő jelentőséggel Grúzia, noha részesedése 2002 és 2006 között 0,03%-ról a duplájára 0,06%-ra emelkedett. Ez természetesen fakad a két partner világgazdasági súlyának eltéréséből.

A 2002–2006 időszak Tbiliszi külkereskedelmi forgalmának jelentős bővülését hozta. A vizsgált négy évben az importdinamika átlagosan 36,6% volt, míg az export évi átlagos bővülése 40,9%. A kedvezőnek tűnő képet azonban árnyalja, hogy a külkereskedelmi forgalom évről évre egyre jelentősebb passzívummal zár Grúzia számára. Az áruforgalmi egyenleg éves hiánya a vizsgált időszakban 468 Mrd EUR-ról 1460 Mrd EUR-ra nőtt. Különösen akkor tűnik riasztónak ez az adat, ha GDP-arányosan vizsgáljuk, hiszen a 2006-os deficit elérte az össznemzeti termék negyedét.

Grúzia kereskedelmi kapcsolatai dinamikusabban fejlődtek az ezredforduló óta az EU-val, mint a világ többi részével. Az áruforgalom dinamikája ebben a relációban 2002 és 2006 között 46,6% volt, amely érzékelhetően meghaladja a teljes grúz külkereskedelem 38%-os² értékét. Az átlagérték azonban ellentmondásos adatokat fed. Míg az EU-ból származó grúz import dinamikája valamivel alatta marad a behozatal átlagos bővülésének, addig az Unióba irányuló export átlagos bővülése a vizsgált négy év átlagában 77,7% (!) volt. Különösen jelentős ezen belül a grúz export 2006-os 420%-os (!) növekedése

Ha figyelembe vesszük a politikai és világgazdasági hatásokat, könnyen választ kaphatunk a fent leírt folyamatokra. Egyfelől a grúz termékek tradicionális piaca Oroszország volt. Az Abházia és Dél-Oszétia körüli, nemegyszer katonai konfliktussal fenyegető helyzet eredményeként, Oroszország elzárta piacait a legfontosabb grúz exporttermékek előtt, így Tbiliszi szükségszerűen új piacokat kénytelen keresni. Másrészt, bár Grúzia nem rendelkezik jelentős szénhidrogén-készlettel, jelentős reexportot bo-

¹ <http://www.delgeo.cec.eu.int/en/trade/August2007.pdf> 2007-10-15

² Az érték tartalmazza az EU-val folytatott kereskedelem adatait is.

nyolít ebben az árucsoportban, nem utolsó sorban az EU irányába. A kőolaj és fölgáz árának jelentős emelkedése ezért gyors növekedést eredményezett az exportban.

A kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok áruszerkezete Grúzia oldaláról nem tekinthető kiegyensúlyozottnak. A meghatározó elem az energia, melynek részesedése 2002 és 2006 között 40%-ról 60%-ra emelkedett. Kiemelkedő jelentőséggel bírnak a grúz kivitelben továbbá a mezőgazdasági termékek. Ennek az árucsoportnak a részesedése az Unióba irányuló kivitelben belül a vizsgált időszakban alig tíz százalékról közel a duplájára nőtt. Az energia és a mezőgazdasági kivitel együttes súlya az EU irányába meghaladja a 90%-ot.

Nem tekinthető kedvező fejleménynek az sem, hogy a grúz kivitel egyre kevésbé diverzifikált. Míg az alacsony feldolgozottságú termékek aránya növekszik, addig a feldolgozott termékek exportjának részesedése az Unió irányába folyamatosan csökken. 2002 és 2006 között 67 millió EUR-ról 30 millió EUR-ra csökkent. Részesedésük az exportból még ennél is drámaiban esett vissza, 31,3%-ról, 6,5%-ra.

A grúz gazdaság tehát igen sebezhető. A jelentős külkereskedelmi hiány és a diverzifikálatlan export áruszerkezet jelentős kockázatokat rejt. A külkereskedelmi forgalom áttelődése az Európai Unió irányába viszont csökkenti a gazdasági kockázatokat az ország számára.

ÖSSZEFOGLALÁS

Bár a kaukázusi országok összességükben sem bírnak kiemelt szereppel az Unió kereskedelmi partnerei között, az energiabiztonság és a beszerzési források diverzifikációja felértékeli a régiót az EU számára. Különösen fontos partner Azerbajdzsán, mint kőolajszállító és Grúzia, mint tranzit ország számunkra. A térség stabilitása, egészséges gazdasági és társadalmi fejlődése ezért nagy jelentőséggel bír. Az EU szomszédsági politikája (ENP) is a térségbeli stabilitás növelését szolgálja.

A kaukázusi országok szempontjából az Unióval kialakított kapcsolatok meghatározó fontosságúak. Mindhárom ország legfontosabb kereskedelmi partnere napjainkra az EU. A kölcsönös érdekek előrevetítik a régió egyre fokozódó integrálódását az Unióhoz, mind szerződéses, mind gazdasági kapcsolataikat tekintve.

IRODALOMJEGYZÉK

<http://www.nol.hu/cikk/11711/> 2007-10-14

<http://www.nol.hu/cikk/383341/> 2007-10-14

<http://www.nol.hu/cikk/443961/> 2007-10-14

<http://www.nol.hu/cikk/419419/> 2007-10-14

http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/caucasus/index_en.htm 2007-10-15

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf 2007-10-15

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf 2007-10-15

<http://www.delgeo.cec.eu.int/en/trade/August2007.pdf> 2007-10-15

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html> 2007-10-15

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html> 2007-10-15

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.htm> 2007-10-15